

VEZİR

koyunlu ve Safevî devletlerinde de altın divitti. Kaynaklarda, İlhanlılar devrinde hükümdarlar tarafından vezirlere altın tamgalı tayin menşuru ile (yarlıg) murassa' kemer, tabl, nakkâre ve sancak verildiği, Timurular döneminde umumiyetle hil'at giydirildiği zikredilmektedir. Ayrıca Timuruların vezirlerinin vezirlik mührünü parmaklarına taktıkları bilinmektedir (Hândmîr, s. 369, 391).

BİBLİYOGRAFYA :

Cüveynî, *Târih-i Cihângüşâ* (Öztürk), tür.yer.; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Târih-i Mübârek-i Gâzânî* (nşr. K. Jahn), London 1940, s. 154-155, 239, 245, 247, 298-299; a.m.f., *Sevânihu'l-efkâr* (nşr. M. Taki Dânişpejûh), Tahran 1358 hş., tür.yer.; Aksarâyî, *Müsâmeretü'l-ahbâr*, s. 209-210, 242-243, 247, 253, 279; Nâsrüddin Münşî-i Kirmânî, *Nesâ'imü'l-eshâr* (nşr. Celâleddin Hüseyinî Urmevî), Tahran 1364 hş., s. 112-115; Vassâf, *Târih* (nşr. M. İsfahânî), Tahran 1338 hş., s. 185-187, 262, 347, 419-420, 614; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlikü'l-ebşâr: Das Mongolische Weltreich* (nşr. ve trc. K. Lech), Wiesbaden 1968, s. 155; Hândmîr, *Düstürü'l-vüzerâ* (nşr. Saîd Nefîsî), Tahran 2535 şş., s. 312-317, 369, 377, 391; Şems-i Münşî, *Destürü'l-kâtib* (nşr. Abdülkerim Alioğlu Alizâde), Moskva 1964-76, I-II, tür.yer.; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 223-229, 294-300; J. van Ess, *Der Wesir und seine Gelehrten*, Wiesbaden 1981, tür.yer.; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*, Leiden 1985, s. 235-240; Osman Turan, *Türkiye Selçuklular Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1988, metin, s. 1-6; A. K. S. Lambton, *Continuity and Change in Medieval Persia*, London 1988, s. 49-68; a.m.f., "Wazîr", *El²* (İng.), XI, 192-194; Mirzâ Ali Nakî-yi Nasîrî, *El-kâb ve Mevâcib-i Devre-yi Selâtin-i Şafevî* (nşr. Yûsuf Rahîmlû), Meşhed 1372 hş., tür.yer.; G. Herrmann, "Zum Wesirat im Timuridenreich von Herat", *Proceedings of the Second European Conference of Iranian Studies* (ed. B.G. Fraeger v.dğr.), Roma 1995, s. 263-276; a.m.f., "Zum persischen Urkundenwesen in der Mongolenzeit: Erlasse von Emiren und Wesiren", *Iran face à la domination mongole* (ed. D. Aigle), Téhéran 1997, s. 321-331; Osman Gazî Özgüdenli, *Moğol İranında Gelenek ve Değişim: Gâzân Han ve Reformları (1295-1304)*, İstanbul 2009, tür.yer.; Mustafa Uyar, "İlhanlı Devleti'nde Yahudi Bir Vezir: Sa'duddevle", *TAD*, XXI/33 (2003), s. 125-142; Hayrunnisa Alan Akbıyık, "Timurularda Vezirlik Müessesesi", *TTK Bildiriler*, XIV (2005), I, 97-106; Zeki Velidi Togan, "Reşid-üd-din Tabîb", *İA*, IX, 705-712; "Vezîr", a.e., XIII, 312; Tufan Gündüz, "Safevîler", *DİA*, XXXV, 455.

OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

Osmanlılar. Osmanlı kaynaklarında paşa, sahip, âsaf, vekil, nâzır ve lala gibi kelimeler vezirle eş anlamlı olarak kullanılmıştır. Dîvân-ı Hümâyun'da en üst dereceli vezâreti temsil eden, birinci vezir konumundaki vezîriâzama aynı zamanda sadrazam denilmektedir. XIV. yüzyılda Osmanlı sultanlarının, vezirlerini çoğunlukla ulemâ kökenlilerden ya da kadılardan seçtik-

leri görülmektedir. Orhan Bey'in Rebülâhir 749 (Temmuz 1348) tarihli temliknâmesinde şahitler arasında ilk defa zikredilen Hacı Paşa'nın vezir olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı Beyliği'nin teşekkülünde büyük önem taşıyan İslâm müesseseleri ve İslâm hukuku hakkındaki derin bilgilerinden dolayı vezirler ulemâdan seçilmekteydi. İlk vezirler arasında Alâeddin Ali Paşa, Ahmed b. Mahmûd Paşa, Hacı Paşa ve Sinâeddin Yûsuf gibi isimler bulunmaktadır. Osmanlı vekâyi'nâmelerindeki kayıtlara göre ilk Osmanlı veziri Sultan Orhan'ın kardeşi değil ulemâ sınıfından gelen bu Alâeddin Paşa'dır. Çandarlı Kara Halil Hayreddin'in 787'de (1385) tam yetkiyle sadrazam tayin edilmesinden önceki döneme ait altı vezirin isimleri Hüseyin Hüsâmeddin tarafından tesbit edilmiştir. 1385-1453 yılları arasında Çandarlı ailesi mensupları Osmanlı Devleti'nde vezirlik ve sadrazamlık yapmıştır. Bu aileden gelen bütün vezirlerin ilk dönemlerinde kadılık görevinde buldukları bilinmektedir. Ailenin bazı mensupları da Dîvân-ı Hümâyun'da vezir ya da kazaskerdi. Erken dönem Osmanlı kaynaklarında asker kökenli vezirlerle ulemâ kökenli vezirler arasındaki dâimî rekabete işaret edilmektedir. Bu dönemde Rumeli ve Anadolu beylerbeyleriyle askerî sınıftan gelen vezirler Dîvân-ı Hümâyun'da yer almaktaydı. İki grup arasındaki çekişmenin en dikkat çekici örneği 1443-1453 yıllarında Çandarlı Halil ile Şehâbeddin paşalar arasında yaşanmış ve Halil'in düşüşüyle neticelenmiştir (İnalçık, *Fatih Devri*, s. 1-53).

Kudretli sadrazam Çandarlı Halil'in Fâtiht Sultan Mehmed'in emriyle tutuklandığı ve idam edildiği, onun yerine kul sisteminden asker kökenli kişilerin getirildiği 857 (1453) yılında vezirlik müessesesinde devrim niteliğinde bir değişim meydana gelmiştir. Ancak bu tarihten itibaren de kalemiye ya da ilmiye sınıfından gelen, malî meselelerde veya nişanlılıkta tecrübesi olanlar arasında vezir tayinine devam edilmiştir. Bu kategoride bulunan ve sadrazamlık yapan Karamanî Nişancı Mehmed Paşa, Fâtiht Sultan Mehmed'in ölümünün ardından 886'da (1481) yeniçeriler tarafından katledilmiştir. Onun yerini asker kökenli rakibi İshak ve Gedik Ahmed paşalar almış, ilmiye ve kalemiye mensupları geri plana itilmiştir. Özellikle âsi yeniçeriler bundan böyle sultanın vezirlerini "kul taifesi"nden seçmesini istemiştir. Ancak II. Bayezid, Çandarlı ailesinden İbrâhim Paşa'yı tekrar vezirliğe getirmiş ve kardeşi Cem'in oluşturduğu teh-

dide karşı tahtını sağlama alma endişesiyle vezirlik görevini ya Bâbüssaâde (Kapı) ağasına ya da güvenini kazanan saray ehline vermiştir.

Netice itibarıyla klasik dönemdeki (1453-1600) vezirlerin genelde askerî kökenden geldiği söylenebilir. Benzeri şekilde İbn Haldûn, Mısır'daki Memlûk sultanlarının idarede erbâb-ı kalemin yerine erbâb-ı seyfi tercih ettiğini belirtir. Bir vezirin tayinini ya da terfiini sultana tavsiye etmek sadrazamın yetkisi dahilindeydi. Ancak kapı ağası, vâlide sultan, musâhib gibi padişahın yakınında bulunanlar da vezirlerin tayin ve terfiinde önemli rol oynamıştır. Bu tayin bizzat sultan tarafından hatt-ı hümâyunla yapılırdı. Vezir seçilirken onun belirli bir alanda uzmanlık kazanmış olmasına dikkat edilirdi. Mahmud Paşa, Fâtiht Sultan Mehmed'in Sırbistan'la ilgili planları için özellikle seçilirken Makbul İbrâhim Paşa da Kanûnî Sultan Süleyman'ın Avrupa seferleri dikkate alınarak tayin edilmiştir. Asker kökenli vezirlerin sayısı savaş zamanlarında çoğalmaktaydı.

Abbâsî, Selçuklu ve İlhanlı dönemlerinde görüldüğü gibi inşâ kâtipliğinden gelme vezirlere, oldukça gelişmiş Osmanlı bürokrasisinin ortaya çıktığı XV. yüzyılın ikinci yarısında fazlaca rastlanmaktadır. Bu dönemde "küttâb" temelli vezirler yüksek edebî muhitten veya ulemâ ailelerinden gelmekteydi. Osmanlı inşâ usulünü tesis ettiği öne sürülen, II. Bayezid devrinde ikinci vezirliğe kadar yükselen ve sadrazam adayı olan İran menşeli Cezerî Kasım Paşa asker kökenli vezirlerin baskısıyla sürgün edilmiştir. Her hâlükârda, maliye ve inşâ alanında ihtisas sahibi kâtipler terfi ederek zamanla vezirliğe ve sadrazamlığa kadar yükselebiliyordu. XVI. yüzyılın sonlarındaki buhranlı ortamlarda ikinci vezirin sadrazamlığa terfi edeceği şeklindeki kural sıkça ihlâl edilmiş ve üçüncü ya da dördüncü vezir, hatta beylerbeyi, yeniçeri ağası, divan dışındaki silâhdar da sadrazamlığa getirilmiştir.

Vezirlerin etnik menşesine gelince klasik dönemdeki vezirlerin çoğu kul kökenliydi. Meselâ Arnavutluk'a birçok sefer düzenlenmesi sebebiyle oradan ve Balkanlar'ın yoksul dağlık bölgelerinden devşirme toplandığı için 1430-1550 yılları arasında Arnavut ve Slav kökenli birçok vezir ve sadrazamın görev yaptığı tesbit edilmektedir (Jorga, III, 162-189). Aynı sebeple 983 (1575) yılına doğru vezirler genelde Hırvat, Macar ya da Alman kökeninden gelmektedir. Saray hizmetinde bulduktan

ve eyaletlerdeki hiyerarşiye tâbi tutulduktan sonra yüksek başarı gösterenler Dîvân-ı Hümâyün'a vezir olarak geri dönmekteydi. Saraydaki okullarda Lutfi Paşa gibi yetenekli kimseler iyi bir Türkçe eğitimi alırken devşirme kökenli birçok öğrenci sadece harp sanatı konusunda kendilerini geliştirmektedir. Bazıları okuma yazma bilmezdi ya da çok zor Türkçe konuşurdu. Bunlar, kapılarında görev yapan, yazışmalardan sorumlu musâhiblere ve kâtiplere güvenmek durumundaydı.

Yeni sultanın tahta geçmesi divanda köklü bir değişikliğe yol açmaktaydı. Çünkü yeni sultanın şehzadelik döneminde sancak valiliği yaparken ona hizmet edenler, daha önceki sultanın vezirlerinin ve üst düzey görevlilerinin yerini alma beklentisi içindeydi. Fâtih Sultan Mehmed'in, II. Bayezid'in, Yavuz Sultan Selim'in, II. Selim'in ve III. Murad'ın tahta geçişinde yaşadığı gibi, yeni gelenlerin hükümeti tamamen kontrollerine almak için oluşturdukları rekabet ve entrika ortamı çoğunlukla idarede ciddi krizlere yol açmaktaydı. Şehzadelerin sancağa çıkma âdetine III. Mehmed döneminde son verilmesinin ardından yeni sultanın ve onun vezirlerinin kim olacağı konusunda ekseriyetle saraydaki hizipler etkili olmaktadır. XVII. yüzyılda küçük yaşta tahta geçen sultanların idaresinde vâlide sultanlar aynı zamanda vezirlerin seçiminden sorumluydu. Yeniçerilerle birlikte hareket eden Kösem Sultan'ın uzun niyâbet devrinde kayırmacılık, istismar ve rüşvet yüzünden vezirler sıkça azledilmektedir. Çağdaş müellifler, bu dönemdeki karışıklığın başlıca sebebinin vezirlerin otoritelerini kaybetmesine bağlamaktadır. 1066 (1656) yılında eşine ender rastlanan kritik bir dönemde saray, kendisini büyük yetkiler ve güçle donattığı Köprülü Mehmed Paşa'nın şahsında vezirin otoritesini yeniden canlandırmanın gerekliliğini farketmiştir. Köprülü Mehmed Paşa, onun oğlu ve akrabaları rakiplerini etkisizleştirmek için genelde ulemâ ile ittifak yaparak yaklaşık yarım asır boyunca iktidarda kalmışlardır.

Osmanlı vezâretinin niteliğiyle vezirlerin menşei Karlofça Antlaşması'nın (1699) ardından köklü biçimde yeniden değişmiştir. Viyana bozgunundan sonraki savaşlar döneminde (1683-1699) Osmanlılar askerî bağımsızlıkların rolüyle tam bir kriz yaşamış, hatta saray Anadolu'daki Celâî liderlerinden yardım istemek durumunda kalmıştır. Bunlardan biri olan Türkmen menşeli Bozoklu Mustafa Paşa sadrazamlığa getirilmiştir (1693-1694). Savaşın ar-

dından barış antlaşmasının mimarı, sadârete bağlı dış ilişkilerden sorumlu birimin başı durumundaki Reisülküttâb Râmi Mehmed Efendi'ye sadrazamlık verilmiştir (1703). Osmanlılar, devletin bekası için diplomasinin önemini kavrayıp XVIII. asırda vezirlerin çoğunu reisülküttâblardan seçmişlerdir (Nişancı İsmâil Paşa, Yağlıkçızâde Mehmed Emin Paşa, Ebû Bekir Râsim Paşa, Muhsinzâde Mehmed Paşa, Hamza Hâmid Paşa, Halil Hamîd Paşa). 1730 ihtilâlini takip eden dönemde Dîvân-ı Hümâyün toplantıları yapılmaz olmuştur. Harem-i Hümâyün'un siyah hadım ağalarından büyük nüfuz sahipleri vezirlerin ve sadrazamların tayininde etkiliydi. Aynı yüzyılın ikinci yarısında Râgıb Paşa gibi bürokratlar vezirliğin eski nüfuzunu ve saygınlığını iade etmeyi başarmış, sadrazamın kapısı hükümetle ilgili bütün işlerin merkezi haline gelmiştir. Bu asırda ayrıca yeniçeri ağaları, kaptân-ı deryâlar, valiler de doğrudan sadrazam olarak tayin edilmekteydi. Öte yandan vezirlerin ve sadrazamların çoğu, oğulları sarayın yüksek dereceli görevlilerine intisap eden Türk ailelerden gelmekteydi. İntisap, patronaj ve himaye siyaseti vezirlerin seçiminde önemli rol oynamıştır. Böylece bu dönemde yüksek rütbeli saray görevlilerine mensup Gürcü ve Çerkez köleler vezirlik makamına yükselmiş (Siyavuş Paşa, Kara İbrâhim Paşa, Ali Paşa, Koca Yûsuf Paşa, Hasan Paşa ve Kör Yûsuf Ziyâ Paşa), sadrazamın hânesindeki kethüdâ ve mektupçu da bir çeşit vezirlik rolünü üstlenmiştir. 1795'te vezirliği sadece valilere münhasır kılacak şekilde ıslahat yapılmıştır. Bürokratik kontrol XIX. yüzyılda daha belirgin hale gelmiştir. 1836'da nezâretlerin kurulmasıyla birlikte vezir ve paşa gibi unvanlar nâzırlar için sadece teşrifât derecesini ifade etmeye başlamıştır. Bu dönemde vezîriâzam birçok yetkisini kaybederek başvekil unvanını almıştır (Akyıldız, s. 25-35). Tanzimat döneminde Mustafa Reşid Paşa, Âlî ve Keçecizâde Fuad paşalar hükümette birbirinin yerini alırken aralıklarla mevkîlerini kumandanlara veya sarayın gözde isimlerine bırakıyordu. Bununla birlikte devleti "Şark meselesi" diye anılan çeşitli dış gâilelere karşı savunan bürokratların ve özellikle hariciye bürokrasisinin önemi artmıştır.

Görevleri. İlk İslâm devletlerinde vezirler ayrı divanların başı ve bir çeşit özerklik sahibi iken Osmanlı Devleti'nde başta vezirler, defterdarlar, nişancılar ve kazaskerler olmak üzere bütün erkân-ı devlet teoride sultanın riyâsetinde, fiilî olarak ise

birinci vezirin ya da vezîriâzâmın başkanlığı altında görev yapıyordu. Sultanın otoritesinin bütünlüğü Osmanlı idaresinin en önemli prensibi kabul edildiği için devletin yetkileri doğrudan ve tamamen birinci vezir tarafından kullanılmakta ve bunun bir ifadesi olarak mühr-i hümâyün, sultanın mührü kendisine verilmekte, diğer vezirler ise onun danışmanları gibi hareket etmekteydi. Bununla birlikte potansiyel olarak her vezir ilk vezir kadar yetkili sayılırdı. Vezâretle ilgili bir kanunnâmeye göre bir vezir kaymakam (kâimmakam), serdar veya müfettiş tayin edildiğinde diğer vezirlere göre üstün bir statü kazanırdı. Böylece her türlü örfî meseleyi çözmek, sultanın adına ferman buyurmak, tayinleri yapmak ve bütün meselelerde karar almak suretiyle sadrazamla aynı yetkileri kullanır bir konuma yükselirdi. Fakat gerçekte bu kadar geniş yetkilerle donatılan kaymakam paşalar sadrazamın yokluğunda onun yerini almaya çalışırdı. Bunun yanında bir eyalete vali ya da serdar tayin edilen vezir, görev mahalline giderken sultanın tebaasına karşı işlenen zulümleri bertaraf etmek amacıyla davaları dinlemek ve buyuruldular çıkarmak için divanı toplamaya yetkiliydi. Teftişle görevli vezir durum gerektirdiğinde yerel yöneticileri azledip yeni tayinler yapabiliyordu. Özel görevi sona erse de İstanbul'a dönüncüye kadar aynı yetkileri kullanabilirdi.

Vezir göreve geldiğinde bütün İslâm devletlerinde vezirliğin sembolü olan divit ile başka hediyeler alırdı. Savaşa katıldığı zaman üç tuğu, üç odalı çadırı (sâyeban) ve "kandilli sokağı" bulunurdu (diğer seremonik pâyeler için bk. Tevkiî Abdurrahman Paşa, s. 498-500). Bu kategorideki vezirler üç tuğlu vezir ve tuğra sahibi vezir diye anılırdı. 1640'larda yazılan bir lâyhada (*Hurzü'l-mülük*, vr. 5^a-10^b) ideal bir vezirin dindar, âdil, dürüst, tok gözlü olması, meseleleri Arapça ve Farsça kaynaklara başvurarak çözüme kabiliyetini taşıması gerektiği belirtilmektedir. Bunun yanında sadrazam karar almadan önce diğer vezirlere mutlaka danışmalıdır. Eserin adı bilinmeyen yazarı sadrazamın daima fakir halkın ve gariplerin yanında bulunması, rüşvet almamaya özen göstermesi, kamu arazilerini kendi mülküne katmaması ve kendi adamlarına mansıb dağıtma telâşında olmaması gerektiğini ısrarla vurgular. Sadrazam, divan toplantılarında davaların çoğunu tarafsız şekilde incelemesi için ikinci vezire havale etmelidir.

Divanın toplantı günleri cumartesiden salıya kadar dört gündü. Sultana arz gün-

VEZİR

leri ise salı ve cumartesiydi. XVII. yüzyılın son dönemlerinde divan günleri arz günleriyle sınırlanmıştır. Divan toplantılarında vezirler sadrazamın sağında vezâretteki kademelerine göre otururlardı. Sadrazamın danışmanları olarak memleket meselelerini onlarla tartışırlardı. 1536'da idam edilen Sadrazam İbrâhim Paşa vezirlerle istişareyi ihmal etmekte suçlanmıştı. Vezirler sultana arz günlerinde sadrazama eşlik ederlerdi. Sultanın karşısında ancak sadrazam söz alabilir ve meselelerle ilgili görüşlerini ona aktarabilirdi. Bir vezir hazırladığı raporu ancak sadrazam aracılığıyla takdim edebilirdi. Vezirlere karşı şikâyetleri sadrazam, şeyhülislâm ve iki kazaskerden oluşan bir heyetle görüşür ve karara bağlardı. Dîvân-ı Hümâyûn'un yanı sıra sadrazam, daha az önemli konuları görüşmek üzere kendi makamında ikindi divanı adı verilen bir divan toplardı. Paşa kapısı (Bâbîâli) adı verilen bu mekân XVII. asrın ikinci yarısında ülke meselelerinin görüşüldüğü asıl divan haline almıştır. Bir vezirine imtiyazlarından biri sadrazama ve nişancıya fermanlara tuğra çekme konusunda yardımcı olmaktadır ki bu imtiyaza sahip vezire tuğra sahibi denirdi. Tuğra çekmek sultanın emrini geçerli kılma anlamına geldiği için vezirleri sultanın yetki verdiği temsilciler haline getiriyordu. Osmanlılar'dan önce vezâret-i tuğrâ Selçuklular'da en yüksek idarî birimlerden biriydi.

Mûtat olduğu üzere ikinci vezir sadrazamlık için en önemli adaydı. Fakat bazan pratik sebeplerden dolayı daha düşük dereceli bir vezir sadrazamlığa tayin edilebilirdi. Bu kuralın ihlâli nâdirenen siyasî krize yol açmıştır. Klasik dönemde Dîvân-ı Hümâyûn'a katılan vezirlerin sayısı, dünyanın dört köşesini veya Hulefâ-yi Râşidîn'i çağırıştıran dört sayısı ile sınırlanmıştı. Bazı durumlarda bu sayı dördün üstüne çıkmaktaydı. Daha iyi bir istişare için sayının çoğaltılması tavsiye edilmiştir (*Hürzû'l-mülûk*, vr. 26^b-30^b). XVI. yüzyılda Mısır, Bağdat, Habeş, Yemen ve Budin gibi uzakta bulunan geniş eyaletlerin valilerine şartlar gerektirdiğinde bağımsız karar alabilmeleri için vezir unvanı verilmiş ve o sırada yedi rakamı kural haline gelmiştir. Zamanla iki vezir kategorisi ortaya çıkmıştır: İstanbul'daki Dîvân-ı Hümâyûn'da olan ve dâhil ya da kubbe veziri (Kubbenişin) adı verilenlerle eyaletlerde yer alan, hâriç veya eyalet veziri ismi alanlar. 1578'de Safevîler'le başlayan uzun savaş döneminde kubbe vezirlerinin sayısı dokuz, hâriç vezirlerinin sayısı on altıya çıkarılmıştır. Uzak ve hassas uç bölgeleri, doğuda Tebriz, Şir-

van, Erzurum ve Anadolu, batıda Budin, Bosna ve Belgrad eyaletleri tam yetkili vezir-valilerin idaresine bırakılmıştı. Bu vezir-vali âcil bir durumda komşu eyaletlerin valilerini yardıma çağırma yetkisine sahipti. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde donanma hayatı önem kazanınca kap-tân-ı deryâ kubbe vezirleri arasından seçilmiş ya da donanma reisine bu unvan tevcih edilmiştir. Yine XVI. yüzyılda vezir unvanı defterdar, nişancı, yeniçeri ağası gibi yüksek mansıb sahipleri için de kullanılmıştır. XVIII. asrın ilk dönemlerinde silâhdar, rikâbdar veya çavuşbaşı saray ağalarına bu unvan verildiği için koltuk (namzet) vezirler ortaya çıkmıştır. Aynı dönemde vezir unvanı eyaletlerdeki nüfuzlu kimselere tevcih edilecek kadar eski azametine kaybetmiştir.

Bir vezirin terfi şansı yüzlerce kişiden meydana gelen kapı halkının gücüyle yakından ilgiliydi. Osmanlı toplumunun en zengin üyeleri olan vezirlerin sultanların saraylarıyla boy ölçüşebilecek derecede geniş sarayları vardı. Asıl maaşları eyaletlerdeki has arazilerden gelse de hediye ve rüşvet gibi ek gelirlerle ikiye katlanmaktaydı. XVI. asırda bir vezirin yıllık geliri 16.000 ile 18.000 altın düka arasında tahmin edilirken sadrazamın yıllık geliri bunun yaklaşık iki katı idi. 1525'te ikinci vezir Mustafa Paşa'nın 700 kulu ve 70.000 altın dükası, üçüncü vezir Ayas Paşa'nın 600 kulu ve 60.000 altın dükası bulunuyordu. 1580'lerde emekli bir vezir arpalık denen ve 200.000 ile 300.000 akçe arasında değişen emekli aylığı alıyordu. Sadrazamın ise yarım milyon akçe ya da yaklaşık 8300 altın düka emekli aylığı vardı. Vârisi olmayan kul kökenli vezirlerin malları hazineye intikal ederdi.

BİBLİYOGRAFYA :

Tevârîh-i Âli Osmân (nşr. F. Giese), Breslau 1922, tür.yer.; *Kânunnâme-i Âli Osmân* (nşr. Mehmed Ârif, *TOEM* ilâvesi), İstanbul 1329, tür.yer.; Tevkiî Abdurrahman Paşa, *Osmanlı Kânunnâmeleri* (*MTM*, I/3 [1331] içinde), s. 498-501; Lutfi Paşa, *Âsafnâme*, İstanbul 1326; *Hürzû'l-mülûk* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1988, vr. 5^a-10^b, 12^b-30^b; *Kitâb-ı Müstetâb* (a.e. içinde), s. 27-35; Âli Mustafa Efendi, *Nushatü's-selâtin: Muştafâ 'Âli's Counsel for Sultans of 1581* (nşr. ve trc. A. Tietze), Viena 1979-82, I-II, tür.yer.; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), tür.yer.; *Hadikatü'l-vüzerâ*; Zinkeisen, *Geschichte*, III, 59-116; Cevdet, *Tarih*, V, 65; N. Jorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha 1910, III, 167-189; Uzunçarşılı, *Merkez-Bahriye*, s. 186-213; a.mlf., *Çandarlı Vezir Ailesi*, Ankara 1974; a.mlf., "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütâlele", *TTK Belleten*, III/9 (1939), s. 99-106; Halil İnalçık, *Fatih Devri Üzerinde Tetkikler ve Vesikalar I*, Ankara 1954,

s. 1-53; a.mlf., *The Ottoman Empire: The Classical Age: 1300-1600* (trc. C. Imber), London 1973, s. 89-103; C. V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire: The Sublime Porte 1789-1922*, Princeton 1980, tür.yer.; a.mlf., *Ottoman Civil Officialdom: A Social History*, Princeton 1989, tür.yer.; Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Humayun*, Ankara 1986; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform: 1836-1856*, İstanbul 1993, s. 21-176; Hüseyin Hüsameddin, "Alâeddin Bey", *TTEM*, XIV/5 (1340), s. 307-318; XIV/6 (1340), s. 380-384; XIV/8 (1340), s. 128-133; XIV/9 (1340), s. 200-210; B. A. Lalor, "Promotion Patterns of Ottoman Bureaucratic Statesmen from the Lâle Devri Until the Tanzimat", *GDAAD*, I (1972), s. 77-92; R. Abou-el-Haj, "The Ottoman Vezir and Paşa Households, 1683-1703", *JAOS*, XCIV (1974), s. 438-447.

HALİL İNALCIK

VEZİR, Abdullah b. Ali

(bk. ABDULLAH b. ALİ el-VEZİR).

VEZİR HANI

(bk. VEZİRHAN KÜLLİYESİ).

VEZİR HANI

XVII. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'da Sadrazam Fâzıl Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilerek Köprülü Külliyesi'ne dahil edilen han

(bk. KÖPRÜLÜ KÜLLİYESİ).

VEZİR el-MAĞRİBÎ

(الوزير المغربي)

Ebü'l-Kâsım el-Kâmil Zü'l-vezâretnen el-Hüseyn b. Ali b. el-Hüseyn el-Vezîr el-Mağribî (ö. 418/1027)

Mağribîler ailesinin en tanınmış siması, devlet adamı, dil ve edebiyat âlimi.

13 Zilhicce 370'te (19 Haziran 981) Halep'te dünyaya geldi. Mısır'da doğduğuna dair rivayetler (İhsan Abbas, s. 18) doğru değildir. IV (X) ve V. (XI.) asırlarda Irak, Suriye ve Mısır'da kurulan devletlerde önemli görevler üstlenen ve soyları Sâsânî Hükümdarı Behrâm-ı Gûr'a kadar uzanan (Behrâmcûr; 420-438) Şii Mağribîler ailesindedir. Dedesinin babası Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Yûsuf 325'te (937) Basra civarında çıkan Beridîler isyanı sıra-